

מה מרתיע את האוכלוסייה הערבית מהצטרפות להפגנות נגד המהפכה המשפטית?

מוחמד ס. וותד, זהניאנג ליו ודרק ליף | 18 ביולי, 2023 | גיליון 1746

מדוע הציבור הערבי מדיר את רגליו ברובו מהמחאות הפוקדות את הארץ במוצאי שבת וב"ימי השיבוש" לאורך השבוע, והאם ישנה דרך להביא את מגזר זה למחאות?

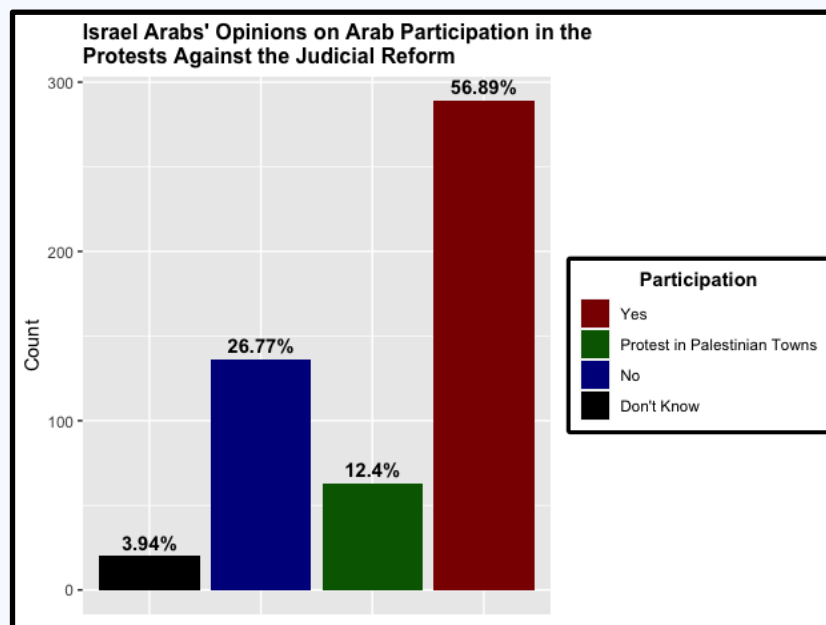
מאמר שפורסם על ידי המכון למחקרי ביטחון לאומי ועסק בין היתר בשאלה "מדוע האזרחים הערבים אינם משתלבים במחאה הציבורית נגד הממשלה?", ייחס את חוסר ההשתתפות בעיקר לאדישות ולניכור. עם זאת, מניתוח תוצאות סקר שנערך בפברואר 2023 עולה שקיים משחק גומלין מורכב בין הגורמים המעכבים את מעורבות הציבור הערבי בהפגנות. אלה כוללים מרחק גיאוגרפי, חוויה היסטורית של דיכוי, תחושות של ניכור, ספקנות בנוגע ליכולת ההכללה לכלל הקבוצות בחברה, שמציע משטר דמוקרטי, וכן חשש לביטחון האישי. הבנת אתגרים אלה וניסוח מענה להם יהיו חשובים למבקשים לעודד השתתפות ערבית נרחבת יותר בהפגנות ולהבטיח ייצוג משמעותי למגזר הערבי במאבק לשינוי חברתי ומשפטי. יתרה מכך, השקעה בהכללה ובדיאלוג והכרת הסוגיות הספציפיות המטרידות את האזרחים הערבים, הן שלבים חיוניים בבניית מערכת דמוקרטית ייצוגית יותר בישראל.

ההשתתפות המוגבלת של ערבים בהפגנות נגד המהפכה המשפטית המסתמנת עוררה דיונים וניתוחים, ועוררה תהיות לגבי הסיבות לה, מעבר לסיבות המוכרות לכאורה, וביניהן אדישות וניכור. התובנות שפרסמו חוקרי מכון INSS במאמר מה-3 באפריל 2023, שכותרתו הייתה "[מדוע האזרחים הערבים אינם משתלבים במחאה הציבורית נגד הממשלה?](#)", עוזרות לשפוך אור על סוגיה זו, שלפי המאמר השתתפות במחאה תפגע באינטרסים היסודיים של המגזר, ואף עלולה תהיה להזיק למטרתם להתבסס כמיעוט משמעותי במדינה. מסקנות המאמר גורסות כי ההתפכחות הגוברת ביחס לממשלת ישראל והירידה באמון בבית המשפט העליון הביאו חלק מהאזרחים הערבים לחוש אכזבה ולהתרחק ממדינת ישראל - מה שמגביר את חוסר רצונם לקחת חלק בהפגנות.

הערכות אלה תקפות ללא ספק, אולם בחינה מדוקדקת יותר מעלה כי מעבר לכך, האזרחים הערבים מתמודדים גם עם משקעים כבדים ועם אתגרים והסתייגויות נוספים, שמונעים את מעורבותם הפעילה במחאות. מאמר זה מבקש להעמיק בסיבות שבבסיס מה שנראה לכאורה כסתירה ברורה: היעדרותם הבולטת של אזרחים ערבים מההפגנות, במקביל לעלייה במודעות

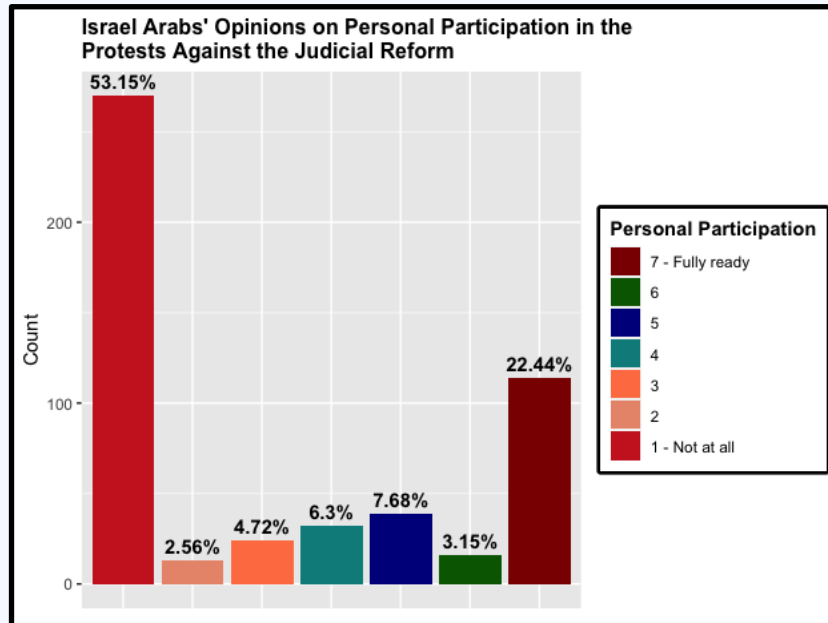
שלהם לחשיבות הייצוג הערבי. העמקה בסתירה זו תסייע להבין מהם הגורמים המשפיעים על ההשתתפות (או אי-ההשתתפות) הערבית בהפגנות.

[סקר דעת קהל](#) מסוף פברואר 2023, שנערך על ידי מרכז המחקר הפלסטיני 'מדה אל-כרמל' בחיפה, מלמד על נקודת המבט של אזרחי ישראל הערבים ביחס להפגנות. מבין הנשאלים, 57 אחוזים הביעו תמיכה במעורבות של אזרחים ערבים בהפגנות - נתון המשקף אמונה כי תוכניתו של שר המשפטים, יריב לוין, מציבה סיכון פוטנציאלי למערכת המשפט. מנגד, 27 אחוזים מהנשאלים התנגדו להשתתפות ערבית. כן חשף הסקר כי 12 אחוזים מהמשתתפים העדיפו שהאוכלוסייה הערבית תארגן הפגנות משלה בערים הערביות (תרשים 1). התפיסה כי לתוכנית לוין תהיה השפעה כוללת על מערכת המשפט מעוררת תחושת דחיפות בקרב האזרחים הערבים, כפי שניתן ללמוד גם מממצאי סקר מדה אל-כרמל, המראים כי רוב המשיבים תומכים, לפחות תיאורטית, במעורבות ערבית במחאות.

תרשים 1: אזרחי ישראל הערבים על השתתפות ערבית במחאות | מקור: "עמדות בקרב אזרחי ישראל הערבים פלסטינים על השתתפות בהפגנות נגד תוכנית לוין לרפורמה משפטית". מדה אל-כרמל. מרץ 2023.

עם זאת, התוצאות מצביעות על כי הרצון להשתתפות מעשית מתמתן עקב הסתייגויות או אופציות חלופיות, דוגמת קיום מחאות נפרדות בערים ובכפרים ערביים. הפער בין ההכרה בחשיבות ההשתתפות לבין ההשתתפות בפועל ניכר בבירור בתרשים 2, כאשר יותר מ-53 אחוזים מהנשאלים השיבו כי לא ישתתפו בפועל.

תרשים 2: אזרחי ישראל הערבים על השתתפות אישית במחאות | מקור: "עמדות בקרב אזרחי ישראל הערבים פלסטינים על השתתפות בהפגנות נגד תוכנית ליון לרפורמה משפטית". מדה אל-כרמל. מרץ 2023.

ניתן לייחס עמדות אלו לשורת גורמים. ראשית, המרחק הפיזי בין מקומות המחאה לבין היישובים הערביים הוא גורם משמעותי המעכב את ההשתתפות הערבית. אמנם בחיפה וביישובי הצפון האחרים נרשמו הפגנות קבועות, אך המחאות הגדולות ביותר מתרחשות בתל אביב, הרחוקה ממוקדי האוכלוסייה הערבית בישראל, שנמצאים בצפון הארץ. הפער הגיאוגרפי מציב קושי מעשי בפני יכולתם של אזרחים ערבים לקחת חלק באירועים. קשיי תחבורה ולוגיסטיקה הם חסמים משמעותיים בהקשר זה. יצוין כי 12 אחוזים ממשנתפי הסקר הביעו רצון שערביי ישראל יארגנו הפגנות משלהם ביישובים הערביים. מחאות נוספות שיתארגנו קרוב יותר ליישובים ערביים יסייעו להתגבר על בעיה זו.

שנית, היעדרה הבולט של השתתפות יהודית במחאות הערביות שפרצו בישראל בשנת 2021 בעקבות המחלוקת בסוגיית שיח' ג'ראח, תרמה ככל הנראה גם היא לכך שאזרחי ישראל הערבים אינם רוצים להצטרף עתה להפגנות. תחושת חוסר האונים בקרב האזרחים הערבים בלטה במיוחד בעת התפרצות המהומות בזמן, שומר החומות" במאי 2021 בערים מעורבות – חיפה, יפו ולוד. למרות חומרת המצב והשתתפותם הפעילה של האזרחים הערבים, רק מספר קטן של אזרחים יהודים הצטרפו. המעורבות היהודית המועטה החריפה את תחושות הייאוש וחוסר האונים בקרב האוכלוסייה הערבית, וחזקה את התפיסה שמאבקה אינם זוכים להתייחסות או לחשיבות. לאור זאת, ניתן לפרש את אי-מעורבות הקהילה הערבית עתה כדרך "להחזיר" לישראלים היהודים על היעדרותם מהפגנות 2021.

זאת ועוד, בקרב האזרחים הערבים רווחת תחושת ניכור גוברת כלפי המחאה הציבורית, שמקורה באמונה כי הדמוקרטיה בישראל אינה מקצה מקום לאתניות הערבית. כשמדובר בהפגנות, תפיסה זו מחוזקת על ידי היעדר העידוד עידוד להשתתפות ערבית מצד מארגני ההפגנות עצמם. נתוני [ממד הדמוקרטיה הישראלית](#) לשנת 2022 חושפים עלייה בתחושת

האיום שחשים אזרחי ישראל הערבים ממוסדות ומנורמות דמוקרטיות במדינה - מ-41 אחוזים בשנת 2017 ל-55 אחוזים בשנת 2022. פרופסור סמי סמוחה מסביר כי "אפשר לתמצת את הדאגות האזרחיות והלאומיות של הערבים כבעיה של אפליה והזרה ממסדית וחברתית, ותחושה [של]הם כי הם אזרחים סוג ב'". תחושת הניכור נובעת מהניתוק הנתפס בין האידיאלים הדמוקרטיים שעליהם מצהירה המערכת, לבין המציאות שחווים האזרחים הערבים. התוצאה היא הטלת ספק במידה שהאינטרסים שלהם אכן נחשבים בתוך המארג הדמוקרטי הרחב של המדינה.

ולבסוף, גם סוגיית הביטחון האישי משפיעה על שיקוליהם של אזרחים ערבים בנוגע להשתתפות במחאות. העימותים בין המשטרה למפגינים נגד המהפכה המשפטית תועדו היטב בשבועות שחלפו מאז שהחלה המחאה. קיים חשש לגיטימי בקרב מפגינים ערבים שהם ייתקלו ביחס חמור יותר מצד רשויות החוק בהשוואה לעמיתיהם היהודים. הערבים הישראלים הודו בכך בעצמם, כשדיווחו על חשש משימוש בשפה הערבית או בסיסמאות "משלהם" מחשש שכך יסומנו כמטרות ברורות לשוטרי משטרת ישראל. החשש מאלימות או מהאפשרות למעשי נקם מוביל ערבים ישראלים לשים את ביטחונם האישי לפני זכות הביטוי הפוליטי, ולהימנע מהשתתפות פעילה בהפגנות.

גורמים אלה מסייעים להבין את ההשתתפות הערבית המוגבלת בהפגנות נגד הצעות החוק שיחוללו מהפכה משפטית. מענה לחששות ואתגרים הללו הוא חיוני, אם יש רצון לטפח הכללה ולהבטיח שהקולות והאינטרסים של הקהילה הערבית יזכו לייצוג הולם במאבק סביב שינויים במערכת המשפט, על השינויים החברתיים הכרוכים בכך. עם זאת, על הערבים בישראל להכיר בכך, שהקונצנזוס בקרב המוחים נגד המהפכה המשפטית הוא שההתנחלויות בגדה המערבית והכיבוש אינם מוקד ההפגנות כרגע. לפיכך, בעת קבלת ההחלטה להפגין, יידרשו אזרחי ישראל הערבים להבהיר לעצמם את עמדתם בשתי סוגיות: ראשית, מה המטרות המרכזיות שמניעות אותם; שנית, כיצד יוכלו לעבוד יחד עם המפגינים היהודים ועם הגורמים הפרוגרסיביים יותר בחברה הישראלית להשגת מטרות אלה באופן היעיל ביותר.

לא יהיה זה נכון לפרש את ההשתתפות המוגבלת של אזרחים ערבים במחאות נגד המהפכה המשפטית כחוסר מודעות פוליטית או כאדישות. במקום זאת, יש מקום לפרשה כתוצאה של משחק גומלין מורכב בין גורמים מרובים. אם מדינת ישראל חפצה באמת ובתמים לתת מענה להיעדר הייצוג הערבי בהפגנות, עליה לאמץ גישה של דיאלוג מכליל, שבמסגרתו הקול הערבי מקבל את מקומו והבעיות הספציפיות של הערבים זוכות להתייחסות. במקביל, בעצם קבלת ההחלטה להפגין, על אזרחי ישראל הערבים יהיה להגדיר לעצמם בבירור את מטרותיהם, וכיצד יוכלו להשיגן במסגרת מוסדות המדינה הקיימים וביחד עם אזרחי ישראל היהודים. מטבע הדברים, מעורבות גוברת של ערביי ישראל בהפגנות תביא למערכת דמוקרטית מכלילה יותר בישראל. השגת מטרה זו תחייב מאמץ מרוכז, שיתמקד בעידוד הלכידות החברתית והגישה השווה לכולם, ללא קשר למוצא אתני או רקע תרבותי. מאמץ כזה, לא זו בלבד שיבטיח ייצוג

ערבי גדול יותר בהפגנות, אלא גם יניח את התשתית לעתיד ישראלי שבו הדאגות והשאיפות של כלל אזרחי המדינה מוצאות את מקומן במארג החברתי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט